

tychczas na tej wysokości rozwoju, na jakiej jako zakład pierwszorzędny stanąć powinien, przyczyna leży po części w wadliwym urządzeniu i w rozkładzie najniższych władz administracyjnych, które dla braku skupienia sił intelektualnych i finansowych, nie tylko że nie mogą sprężysto wykonywać polskiej miejscowej, lecz nawet nie potrafią donosić o stanie zdrowia i zadaniach, jakie zakład kąpielowy w gospodarstwie narodowym spełnić powinien; przeto nie są w stanie popierać skutecznie spraw zdrowotnych i przyczyniać się do jego rozwoju.

Zakład kąpielowy Krynicy rozciąga się na terytorjach ósmdziesięciu wsi w powiecie Słotwim i na terytorjach gmin tychże nazwisk, obejmując zatem cztery jednostki polityczne: dwa ósmdziesiąt dworskie i dwie gminy. Na obszarze dworskim Krynicy znajduje się źródło główne, don i tazybnie i 10 domów mieszkalnych, na terytorjum gminy Krynica 56 domów, w Słotwinach leży źródło lecznicze i jeden dom na obszarze dworskim. (C. d. n.)

Znamiona XIX. wieku

I opinja publiczna w dziennikarstwie europejskiem.

„Nolite iudicare, ne iudicemini.“

Niemal w Europie całej i jednocześnie rozwija się przed nami obrzymi obraz cechnący wymownie europejskie społeczeństwo XIX. stulecia, charakter dzisiejszej oświaty tudzież następstwa rządowego systemu obecnie we wszystkich prawie państwach przyjętego. Przed oczyma naszymi, w kilku miejscach jednocześnie odgrywa się na wielką skalę kolosalny dramat ludzkości. Może mało kto zwrócił uwagę na znamiona zdarzeń, których jesteśmy świadkami, i publicznego o nich sądu.

Nie mówmy tu o potwornych okrucieństwach, popełnianych urzędowo nie w ciągu owego tutej sławionego wieku, o którym wielu mówi z pewną, śmieszną dumą: „nasz dziewiętnasty wiek!“ Nie mówmy nawet o najdzikszych okrucieństwach, jakie tylko dzieje najmniejszego barbarzyństwa przedstawiają, a które jednak popełniono nie dawniej jak w ostatnich dwóch dziesięcioleciach lat. Nie mówmy o rzekach w Warszawie i w całej Polsce; nie mówmy o postępowaniu komundarów w Paryżu, ani o jeszcze dzikszym postępowaniu Wersalczyków z komundarami; nie mówmy o strzelaniu do kobiet i dzieci na Podlasiu i innych bohaterkich czynach walecznej moskiewskiej armii, pastwiącej się nad bezbronnymi w Polsce, w Turcji, w Bułgarii, na Kaukazie. Patrzmy tylko na to, co się dzieje w Europie od pięciu miesięcy!

Strzelają do cesarza Wilhelma raz i drugi raz. Pokazuje się że istnieje w Europie stowarzyszenie liczące miliony członków, które ma zamiar strzelać, tak, bez końca, burzyć, niszczyć wszystko, zrobić przewrót społeczny do góry dnem. „Co za zdziwienie umysłów! co za straszliwe zmieszanie pojęć!“ wołają dzienniki.

Prawda! mają słuszność. Zdziczenie umysłów i wszelkich uczuć, zmieszanie wszelkich pojęć logicznych, politycznych, ekonomicznych, wreszcie moralnych i religijnych przerażające!

Zwróćmy uwagę na to, że o tej „Verwilderung“, o tej „Verwirrung“ pojęć i uczuć najgłośniej rozprawiają dzienniki teutońskie, wychodzące w kraju, gdzie popełniają się najstraszliwsze zbrodnie, gdzie samobójstwa wzrastają z dniem każdym w o kropnej proporcji, gdzie jest główne siedlisko socjalnych demokratów.

Cóż się dzieje w państwie moskiewskiem? Strzelają do Trepowa, zabijają Mezenecowa, mordują naczelników policji, żandarmów; grożą carowi, gubernatorom i różnym władzom że ich podobna śmierć czeka. „Co za zdziwienie umysłów! co za straszliwe zmieszanie pojęć!“ wołają dzienniki.

Prawda! mają słuszność. Zbrodnie moskiewskiego narodu obrzydliwe!

Zwróćmy uwagę, że na te zbrodnie powstają dzienniki, wychodzące w Petersburgu, w Moskwie, słowem, w całym tym kraju, gdzie na sta mieszkańców jeśli nie 90 procentu to przynajmniej 50 procenta jest nihilistów.

Jakże na to wszystko radzą rządowe władze? Oto w państwie niemieckiem wprowadzają system denuncjacji i piszą drakońskie prawa przeciw socjalnym demokratom; w państwie moskiewskiem udoskonalają system donosów i wprowadzają za najłżejsze „przewinienie“ w tym względzie, karę śmierci. A na czem zależą owe przewinienia? Oto zbrodniarzem jest, kto nie szanuje cudzego życia, cudzej własności i religii. Bardzo słusznie! Ale gdzie więcej pogwałcone są prawa życia, własności, religii, jak przez same rządy pruski i moskiewski?!

Nie zapominajmy, że to wszystko dzieje się w tych dwóch narodach, które, ni ztąd ni zowąd, powiedziały sobie, że ich cywilizacyjną misją jest niesienie sztandaru oświaty i postępu! Nie jesteście to najdziksza ze wszystkich ironia, nie jesteście to poczesa, a raczej krwawa i żława komedia?!. Szyderstwa tylko godną jest zarozumiałość ślepej, ogłdzonej dzicy.

Nie dość na tem. Przedstawiciele owej rewolwerowej, sztyletowej, kłutkowej, socjalno-demokratycznej, nihilistycznej cywilizacji wzywają inne mocarstwa na kongres do Berlina, do nowożytnego Byzancjum.

Austria dotąd spokojna, szczęśliwa, rozwijająca liberalne ustawy, nie mająca w łonie swoim ani socjalnych demokratów, ani nihilistów, i szczerze mówiąc, nie mająca potrzeby leknięcia się skrajnych stronnictw,

Austria bez wywieszania szumnego sztandaru cywilizacyjnej misji, bez hałasu w tak zwanym „Kulturkampfe“, idąc naprzód, a wyprzedzając o cały wiek, pod każdym względem, owych berlińskich, lipsko-dreźnieńskich, petersburgskich i moskiewskich „przedowników oświaty i postępu“, Austria nienawidząca wojen aż do przesady, chociażby nawet dla jej własnego interesu potrzebnych, nienawidząca zaborów, siłą oręża dokonanych, nie spostrzegła się jak nagle została przez kongres wplątana w wojnę, a w wojnę straszliwą, której następstw nikt jeszcze nieodgadnie. Dobrych chęci niezrozumiano.

Bośniacy powstają! Walczą z zapałem, z energią, z patriotyzmem zdumiewającym, z poświęceniem bajecznym. Sądząc z urzędowych nawet raportów austriackich generałów, czytając sprawozdania konsulów, korespondencje oficerów, zdaje się nam, że czytamy epizody wspaniałej jakiejś epopei!... zdaje się że te bohaterkie czyny bośniackich Słowian [jakkolwiek muzulmańskich wyznania], są tylko jakimś mytem, wymysłem, płodem bujnej wyobraźni, treścią fantastycznej pieśni, utworem poety!... Kobiety, dzieci walczą, bronią się, giną!

„Co za zdziwienie umysłów! co za straszliwe zmieszanie pojęć! wołają wiedeńskie dzienniki a za niemi redakcje krótkowidzących liliputów prowincjonalnych. — „Co za fanatyzm! ci powstańcy! ci robotnicy! ten motłoch!... ta gawiedź!...“ itp. Takie głosy, wznoszą się zewsząd. A jednak tam niema socjalistów ani nihilistów!

Ośmiemy tę walkę bezstronnie!

Nie ulega najmniejszej wątpliwości [to przyznać muszą nawet nieprzyjaciele austriackiego rządu], że prawdziwi potomkowie Słowian, — nie ci co się Słowianami według ukazu Katarzyny II mianują, nie Finowie i Mongoli, mówiący od stu lat dopiero słowiańskim językiem, — lecz potomkowie Słowian czystej krwi [wyjawszy garstkę pijanych bezrozumnych polityków i chciwych na moskiewskie złoto Czechów] uważaliby się za szczęśliwych gdyby ich dynastia Habsburgów wyzwoliła z pod jarzma berlińskiego, petersburgskiego i [lejszego jednak od tych dwóch dopiero wymienionych] konstantynopolskiego. Byliby szczęśliwymi pod jednym berłem tej dynastji.

„Ale czy Bośniacy [mówiąc właściwie] powstałi przeciw rządowi austriackiemu? Nie! Są oni żywą protestacją przeciw kongresowi berlińskiemu. Krew leją za prawa narodów. Dowodzą, że ministrowie kilku dworów nieczem nie są upoważnieni do rozporządzania krajami jakby ich własnością, a milionami ludów jak gdyby trzodami bydła. Taką cechą ma cała owa olbrzymia, Homerów godna walka, walka w której jednym duchem, choć bez zwojów, ożywni, biorą udział Łazowie, Pomacy, Bułgarzy, Rhodopcy góralę, Bośniacy, Albańczycy...“

Tam zdrowe pojęcia! Tam prawdziwa, pierwotna oświata! Tam patriotyzm, bohaterstwo!... wszystko w formie dzikiej, ale z uczuciem szlachetnym, ze świadomością, bo z zamierzaniem wolności, z uznaniem praw człowieczeństwa ręką natury, a nie piórem traktatów, nakreślonych.

A w tych rycerskich zastępach walczących z fałszywą cywilizacją, góruje prawdziwie czysty słowiański żywioł. Trzeba się z nim rachować! Słońce nowej oświaty wyjdzie z łona prawdziwej Słowiańszczyzny.

Jakże postępują dyktatorowie Europy? W imię mniemanej cywilizacji dzieją się obecnie bezprawia straszliwe, depczą wszystko co święte; w imię mniemanej cywilizacji popełniają w naszych oczach barbarzyństwa, okrucieństwa przerażające. Wojska regularne pastwią się w najdzikszy sposób nad mieszkańcami niechętnymi uznawać prawa miecza i pióra. W imię porządku, wprowadzają terrorizm dla poskromienia socjalistów i nihilistów. W imię prawa wydają wyroki nieprawne, wskazujące bezwzględnie na śmierć narody i jednostki. Polska czy Bułgaria, Armenia czy Bośnia zalane krwią, obrońcy w pernyce, spustoszone!... Hódel tak ginie śmiercią jak Jamarkowicz!... A kierownicy opinii publicznej i redaktorowie wszystkich dzienników europejskich nie staną jak jeden mąż, ażeby nareszcie raz na zawsze położyć koniec temu barbarzyństwu cywilizatorów, które jest najgłośniejszym znamię XIX. stulecia?!

A narody milczą i nie zbiorą się na naradę?!

Tu właśnie miejsce zawołać: Co za zdziwienie umysłów! Co za zmieszanie pojęć! Czyż nikt nie widzi, że te okropne, nigdy nieustające wojny w Europie są skutkiem nieustającego wszelkich praw narodowych i następstwem pychy kilku tylko osób, rozciągających dyktaturę nad wszystkimi krajami? Czyż nikt nie widzi, że szalone, rozwściekione rozpacz stronnictwa radykalne podkopują społeczeństwo i rządy dlatego, że nie widzą końca rozlewom krwi, że, doświadczywszy, zdzierstwu? Czy nikt nie widzi, że rozdrażniać je srogością to znaczy rozdmuchiwać pożar? Nie lepiej zbadać potrzeby ludów i słusnym a sprawiedliwym ich żądaniem zadośćuczynić? Czy nareszcie nikt nie widzi, że petrol, który był postrachem w rękach paryskiej komuny, jest dziś w prawach Bismarka, w carskich ukazach rozciągających władzę policji i samowoli; że zwiększa pożar namiętności, grzący jakąś straszną Europie całej katastrofą? A jak wychował tych komundarów, tych socjalnych demokratów, tych nihilistów, jeśli nie rzą-

dy przywłaszczające sobie „cywilizacyjną misję“? to jest: siłę bez prawa!

Wołajmy w niebogłosy: Co za zdziwienie umysłów! co za babelskie zmieszanie pojęć i mowy ludzkiej! Anarchista nazywa się miłośnikiem prawa; burzyciel miłośnikiem porządku; wyznawca prawa burzycielem; patriota fanatykiem; obrońca rozumnej wolności ludów demagogiem; a socjalista, komunista stoją na jednym gruncie z największymi tyranami i tych samych co oni używają środków: bezwzględnego dyspozytymu opartego na samowoli ciemnych tłumów! Przewrócone pojęcia są owocami systemu wychowania.

Zanotujmy tu jakby w protokół rozwijających się przed nami kart dziejowych, zanotujmy z chlubą dla wiadomości potomnych, że wśród tego zamętu i chaosu, pomimo strasznej niesprawiedliwości jakiej jesteśmy ofiarą, my Polacy przechowujemy zdrowe pojęcia; nie mamy w łonie swoim ani socjalnych demokratów ani nihilistów; żaden z czynników rozkładowych, żaden destrukcyjny żywioł nie kazi ducha naszego, nie przystaje do polskiej natury a w tym przerażającym dramacie ludzkości, którego widownią jest dziś Europa, czystym jest od wszelkiego zarzutu naród polski.

Pogrzeb ks. Leona Sapiehy.

W piątek wieczór o godzinie 8mej przeniesiono (nabalsamowane przez dr. Feigla ze Lwowa) zwłoki z kaplicy zamkowej do kościoła miejskiego. Odprowadzają je: rodzina, wielu książy, liczni oficjalisci i mnóstwo włościan. Pochód odbywał się przy pochodniach.

Na obrzęd pogrzebowy zaczęli się zjeżdżać krewni, znajomi i przyjaciele zmarłego księcia tak dalece, iż śmiało powiedzieć można, że nie było polskiej rodziny, która by nie była reprezentowaną. Hr. namiestnik wraz z rodziną był także obecny. Ksiądz Roman Sanguszko, sam w wieku podeszłym, mocno cierpiący, wstał z łóżka, aby oddać ostatnią usługę księciu Leonowi. P. August Cieszkowski przesłał telegram, iż dla słabości nie może przybyć na obrzęd pogrzebowy wiernego przyjaciela swego i wielkiego patrioty.

Do Krasiczyna, siedziby książy Sapiechów, przybyło z różnych stron kraju kilka tysięcy osób. Ze Lwowa opóź 600 osób, które pojechały osobnym pociągiem, dostarczonym przez zarząd kolei bezpłatnie, udała się znaczna liczba osób to dniem wprzód, to zwykłym porannym pociągiem. I zachodnia część kraju znacznego dostarczyła kontyngent. Z Wiednia przybyły deputacje: Anglo-austriackiego banku, którego zmarły był założycielem i przez długie lata prezesem, jenerałem dyrektora i Karola Ludwika z jenerałem dyrektorem Sochorem na czele. Deputacja i korporacja po przywole z sobą wspaniałe wieńce, których było przeszło 30, i poskładały je przy trumnie w kościele, dokąd przeniesiono zwłoki zmarłego, złożone na wystawnym katafalku, ozdobionym orłami polskimi.

Kościół parafialny Krasiczyński nie mógł objąć i dziesiątej części przybyłych na pogrzeb, więc wpuśczone do niego tylko członków sejmku, którzy prawie w zupełnym przybyli komplecie, z małżonkami swymi; hr. Wodzickim na czele, i rozmaite deputacje i korporacje. Duchowieństwo było bardzo licznie reprezentowane: obie kapituły lwowskie łeńska i ormiańska i kapituła przemyska, ks. biskup przemyski r. g. ksiądz Stupnicki z klerem swym i księża świeccy i zakonni z całej, dosyć dalekiej okolicy. Masę żałobną celebrował kanonik przemyski, ks. Lobos, kazanie pogrzebowe miał ks. Smolński. A było to nie zwykłe kazanie. Z początku zdawało się, iż niema w niem należytego uporządkowania. I może istotnie nie było w niem systematycznego wywodu. Ale pomimo tego, taka potęga myśli wyższych, natchionych, była w bardzo wielu ustwach, iż kaznodzieja wruszał do głębi ten kwiat inteligencji, jaki był tam zgromadzony. Wysokie prawdy dziejowe i psychiczne, poglądy wzniosłe wypowiedział w słowach prostych nie, jak retor, ale jak myśliciel. Prawda, że żywot zmarłego dostarczył mu bogatego materiału, z którego perły myśli wydobyć można było.

Po odpiewaniu konduktów przez duchowieństwo wszystkich trzech obrządków z kościoła ruszono do grobów rodzinnych książy Sapiechów, umieszczonych pod kaplicą w zamku Krasiczyńskim. Niedawno tam z Kodna wprowadzono kilkanaście trumien ze zwłokami przodków księcia Leona. Moskiewska ręka zabrawszy kościół czy kaplicę na szczytatycką cerkiew, wyrzuciła je była z grobów odwiecznych a księżęta Sapiehowie, ojciec i syn, postarali się o to, aby ich zwłoki przeniesić do Krasiczyna.

Pochód pogrzebowy z kościoła do grobu rodzinnego w zamku był bardzo wspaniały. Przed trumną szli weterani z r. 1831. koledzy zmarłego niosąc krzyż *virtuti militari*, deputacje uniwersytecy, politechniki, rady miejskiej lwowskiej i rozmaitych rad miejskich innych, deputacje rad powiatowych. Deputacje niosły wieńce z napisami na wstęgach. Na czele deputacji koleji Karola Ludwika szedł jenerałny dyrektor przybyły z Wiednia i dyrektor ruchu ze Lwowa, otoczony kilkudziesięciu urzędnikami i liczną służbą kolejową w mundurach, dalej zaś deputacje rozmaitych władz, Izby handlowej, Towarzystwa kredytowego ziemskiego, kasy oszczędności, Banku kredytowego i Banku włościańskiego, filii zakładu kredytowego, sądu wyższego i sądu krajowego lwowskiego z prezydentem Tarnawskim na czele, sądu przemyskiego z prezesem Trusem na czele, i innych korporacji i stowarzyszeń i zakładów; deputacja Towarzystwa agronomicznego, szkoły leśnej, szkoły dublańskiej, deputacje młodzieży akademickiej, Towarzystw muzycznego przemyskiego, Harmonii przemyskiej, która podczas pochodu grała marsz żałobny; deputacja stowarzyszenia czeladzi „Skala“ z chorągwią, którego to stowarzyszenia zmarły ksiądz Leon wielkim był opiekunem; nareszcie biskup, trzech infułatów, kilkunastu kanoników i przeszło stu księży szło przed samą trumną. Za trumną postępowała wdowa, księżna Jadwiga, i syn, książe Adam z rodziną bliższą a dalsza, pan namiestnik z panią namiestnikową i dalej obywatelstwo, które się liczenie zebrało, i w końcu nieprzejrzane tłumy ludu. Najpierw z kościoła niesli trumnę członkowie Wydziału krajowego, potem posłowie sejmowi, dalej weterani koledzy wojskowi zmarłego, radni i członkowie rozmaitych deputacji i włościanie z dóbr sapieżyńskich. Straz ogólna lwowska i przemyska i konduktorowie kolejni utrzymywali porządek, tworząc szpalery.

Na obywatelstwo daledziwnie zamkowym, przed kaplicą zatrzymał się cały kondukt. Wszystkie

deputacje uszykowały się w koło trumny, która złożona na ziemi.

Na wzniesioną trybunę wystąpił marszałek sejmowy hr. Ludwik Wodzicki i miał następującą mowę:

Mowa hr. L. Wodzickiego:

Dziwnem zrzęceniem Opatrzności od czasu wielkiego nieszczęścia narodu naszego, a zatem przeszło od lat stu, zdarza się zawsze, że pomimo przesłađowania i nieszczęścia jest jedna dziedzinia Polski, w której odetchnąć można swobodnie. Jestto kraj szereg okrusów w dziejach naszych porozbiorowych, w których różne części kraju przechowują kolejno tradycje ducha i myśli polskiej do lepszej przyszłości. Widać, że Bóg na nas łaskaw; nie chce ostatecznej naszej zagłady, ale widąc także, że nie odopokutowaliśmy dotychczas grzechów dawniejszych, a może i tego, co z dawnych win i dziś pozostało.

Mąż, którego zwłoki z tak głębokim żalem dziś żegnamy, należał do dwóch takich okresów dziejowych: przypadał mu to bolesne a zaszczytne zadanie, że jeden z nich zamknął, a drugi rozpoczął. Budował z innymi z poświęceniem i dobrą wiarą budowę, która wznosiła się szybko i pomyślnie i miał tę głęboką boleść widzieć, jak pewnego dnia cała budowa w gruzu się rozpadła. Nie upadł na duchu, lecz zaczął budować u nowo. I to jest ze wszystkich zasług tak zasłużonego jego żywota może największa, że wszystkie przykłądy życia w przykłądy tak bogatego ten, który najbardziej nasładować nam należy; ze wszystkich nauk, które z historji tego życia zaczerpnąć możemy, że, którą myślarz dziej trzeba nam sobie wziąć do serca. Bo na miłości kraju i na szlachetnych porwach niezbywało nam nigdy, ale niestety zbywało nam wytrwałości; tyle rzeczy rozpoczętych niedokończono, tyle ludzi zmarowało się bezpożytecznie dlatego, że pod wpływem zniechęcenia, a czasem porażonej miłości własnej zarzucono to, co było rozpoczęte, albo dano się ponieść niecierpliwości, zrobiono krok fałszywy, który robotę rozpoczętą przerwał, co było dokonane niweczył i znów trzeba było zaczynać na nowo.

Tylko że wtedy do tej budowy przychodził już inni ludzie bez doświadczenia, którzy musieli nie tylko pracować od początku, bo ci, którzy pracowali dawniej, upadli na duchu, już stali na uboczu.

Ksiądz Leon Sapieha po tym ciężkim zawodzie, choć z zakrwawionem sercem nie usunął się, nie upadł na duchu, nie wząpił w przyszłość, bo był nie tylko gorącym Polakiem, ale był także szczerym chrześcijaninem, bo nie tylko kraj swój gorąco miłował, ale także głęboko wierzył w Boga sprawiedliwego i miłosiernego.

Rozpoczął swój zawód życia publicznego w królestwie Polskiem kongresowem. Był jednym z czynnych pracowników około tego dzieła reorganizacji tej części Polski, które tak świetnie się powodziło i tak szybko posunęło się naprzód. Jeśli się zważy, ile w tych krótkich latach dało się zrobić, ilu ludzi stanęło gotowych do pracy każdego rodzaju, i organizatorów, mistrzów ducha i wiedzy, którymi szczyścić się możemy przed całym światem, jak szybko kraj się podnosił i porządkował, i pomyśleć: gdyby to dzieło nie byłoby dziś tam gdzie jesteśmy. Ale stało się; porwany uczuciem miłości kraju, pewnie szczerzej, ale zbyt niecierpliwiej, wprowadził kłeskę; burza w jednej chwili wszystko przewróciła i mało było podwczas takich, którzy by na duchu nie upadli, którzy wobec tej już prawie pod dach wzniesionej budowy, w jednej chwili zniszczonej, mieli odwagę zacząć na nowo od fundamentów, przewidując, że prawdopodobnie okres życia ludzkiego zaledwie wystarczy, aby tyle przynajmniej odbudować, ile już było postawione.

Wojna zastąpiła księcia Sapieha poza granicami kraju, i tam niechęć być bezczynnym, wędlił si i możliwość pracował w zawodzie dyplomatyycznym. Ale niedługo to trwało. Natura rycerska młodego jeszcze podwczas człowieka nie zmioła tego, aby pracować w ten sposób, choć i ta praca w salonach dyplomatów niezawisała, czasami konieczna, aby pracować zdala od szczytu oręża, kiedy inni walczą w szeregach. I on pozostał do szeregów, i jak wszędzie, zachował się dzielnie; świadczy o tem krzyż, który zdobył pierwszą, świadczy szybko awans i powołanie go do sztabu naczelnego wodza.

Skoro wojna się skończyła, a skończyła się kłeska, szczytnej roboty organizacji wojskowej i cywilnej rozprószył się po wszystkich stronach. Jedni udali się za granicę dlatego, bo zwąpili o przyszłość, inni dlatego, bo sądzili, iż tam w krajach swobody będą w stanie ochronić od zagłady ten skarbnik najdroższy: świętość uczuć, myśli i ducha narodu, inni znów zostali w kraju, ale z łami, bez odwagi do dalszej pracy innej, jak troski o chleb powszedni.

Ksiądz Sapieha upatrzył też częstokroć ziemi polskiej, gdzie mu wolno było zamieszkać, przyszedł bez programów żadnych, z góry narzuconych, nie stawiając się jako prorok, ani jako zbawca, ale stanął znowu jako szeregowiec w tej pracy codziennej, w której miał już nie ustać do ostatniej chwili życia. A nie były to czasy takie jak dzisiaj, gdzie wolno swobodnie myśleć i mówić, wiele, bardzo wiele zrobić, byle tylko siły starczyły. Była to chwila, w której z góry odnawiano wszystko, a z dotu był upadek na duchu zupełny. Księcia to nie zniechęciło. Straciwszy milionową fortunę, a tu niemieli być wolno nawiąsować wspomnień, że za życia księcia Sapieha zbytnią oszczędnością zarzucono. Prawda, był oszczędny, dla siebie był prawie skąpy, ale taka oszczędność i takie skąpstwo, które pozostawiało milionami, ażeby tylko nie ugięły głowy przed wrogiem kraju, które dozwalały nie pożałować na żaden cel krajowy, miłosierny lub dobroczynny... wszak zdaje mi się jednym z ostatnich podpisów księcia był podpis dwunastu tysięcy złr. na liście składek do budowy szpitala św. Zofii... takiej oszczędności i takiego skąpstwa, kiedy idzie o zaspokojenie własnych potrzeb, oby było jak najwięcej, byle towarzyszyła im taka hojność i ofiarność na rzecz publiczną!

Zaczął więc od małego — ze zdaniem swoim nikomu się nie narzucał, rady nie dawał, chyba tylko o nią prosił, rozgłoszono około niego nie było żadnego; rozgłoszono nie szukał — a jednakowoż po pewnym czasie spostrzeżono w kraju, że się coś zmieniło, że się coś robi, że powstają instytucje dla kraju pożyteczne, że staje się możebnem to, o czem pierwiej nawet myśleć nie próbowano, że jest jakiś łącznik, jakiś duch opiekuńczy, który do zgody i pracy pobudza. Zanim można było wiedzieć kiedy i w jaki sposób, stało się, że Galicja miała swojego przewodnika, który wyrósł sam, tylko własną zasługą, wyrósł, a nie wyniósł się, bo on się nigdy nie wyniósł.

W nim to duchy, który zaczęły pokutować w niektórych panach polskich w czasach, kiedy pisać się zaczęło w naszej rzeczywistości, ten duch pychy i zarozumiałości, niesforności, tej to niby miłości ojczyzny, która w oczęźnie widzi tylko siebie i losy własnej rodziny, te złe duchy nigdy w nim nie łąutowały. On kochał kraj

prawdźwie z prostotą, nie dla siebie, nie szukając, i dla tego został samo z siebie krąży tego przewodnikiem. Czyżby nie można powiedzieć, że w tej postaci zmarłego księcia Leona Sapiehy wyobraża się niejako Polska, podnosząca się i odradzająca, Polska, która chce naprawić skromnością i prostotą to, co zepsuła pycha?

Obyśmy tylko mieli wielu, którzy go będą umieli nasładować, oby rozpoczęli się od niego nowy okres dziejów naszych, w którym obok gorącego uczucia i ducha poświęcenia znajdą się te przymioty, które go w tak wysokim stopniu odznaczały: pracowitość, skromność, wytrwałność, statek i rozważa, karność, duch pojednania i zgody!

Wszyscy przypominają sobie tę postać szlachetną i ujmującą, która ją raz widział, już jej nigdy nie zapomni. Z tego co daje pochodzenie, z wielkiego rodu, została tylko stodoła, wykwinęta, dla wszystkich równa uprzejmość. Zostało może jeszcze coś więcej: to lekceważenie fałszywych sądów ludzkich i potwarzy, — a może jeszcze jedno zostało: to obojętność na pewien rodzaj zaszczytów, za którymi próżność lubi się uganiać.

Stanowisko jakie zajmował, było tego rodzaju, iż trzeba mu było tylko schylić się, aby podnieść tych zaszczytów ileby zapragnął. Ale on wolał nie schylić się; to też przed trumną niesli tylko jeden order, krzyż zasługi wojskowej, a z tytańców oprócz rodowego — o ile wiem przynajmniej, nie miał żadnego.

Jeżeli wielbimy dziś i słusznie bohaterów zwycięstwa i tryumfów z dobrych czasów przeszłości, to tych bohaterów cierpienia i trudów, wytrwałej pracy i ducha niezłomnego, z czasów pokuty, potomność może kiedyś nie niżej postawić. Zadanie ich nie było łatwiejsze, a to co im przyszło przeboleć i przetrzeć i to niemało zaważy na szali. To też kraj cały żegna z uczuciem głębokiego żalu, z uczuciem wdzięczności i z błogostawieństwem tę trumnę, która zawiera zwłoki niegdyś żołnierza, niezmordowanego pracownika, później naucecyela i kierownika na szego.

Te słowa wdzięczności wypowiadam, bo ktoś je wypowiedzieć powinien — a wszyscy mówić nie mogą, wypowiadam je, który sam wiele zmarłemu z wdzięcznością, w imieniu tego narodu, któremu służył tak wiernie, każdą chwilę życia poświęcił, i tak gorąco go kochał.

Niech mu ziemia będzie lekka, niech z tamtąd, gdzie już niema zawodów ani niesprawiedliwości, gdzie zabezpieczoną jest nagroda za prawdziwą pracę, niech mu będzie daue, ażeby z tamtąd kiedyś ten kraj polski zobaczył takim, jakim za życia mieć go pragnął. Cześć Jego pamięci!

Po nim zabrał głos prezydent miasta Lwowa.

Mowa p. Aleksandra Jasifickiego.

Spotyka mię ten zaszczyt, abym i ja kilka słów w imieniu stołecznego miasta przemówił. Z sercem, przepelnionem boleścią spoglądamy na tę trumnę, która mieści w sobie zwłoki jednego z najszlachetniejszych i najgodniejszych obywateli, jakim kiedy stolica kraju szczyścić się mogła. S. p. ks. Leon Sapieha przy rozlicznych swoich i tak trudnych i ważnych zajęciach znalazł jeszcze dość czasu, by się zająć i sprawami miasta, w którym zamieszkał i które ukochał. Przez lat siedem jako członek reprezentacji miejskiej pracował za gorliwością, która jemu tylko była zwykłą, dla dobra miasta, z wielkim pożytkiem. Toż reprezentacja miejska jeszcze przed 20 laty nadała mu honorowe obywatelstwo stołecznego miasta Lwowa. I był ks. Sapieha honorowym obywatlem miasta w najczystszym, najpiękniejszym tego słowa znaczeniu.

Dziś miasto to po utracie swego znakomitego obywatela żałobą pokryte, a ja w imieniu tego miasta żegnam cię przeczasy książe, żegnam po raz ostatni.

Rozstałeś się z nami, lecz pamięć twoja żyć

będzie zawsze między nami, a cześć i hołd, jakie obecnie tobie oddajemy, przejdą w najpóźniejsze potomstwo. Postać twoja szlachetna będzie nam zawsze przyswiecać jako wzór. Szczęśliwy każdy, który choć w części mógłby oglądać takie owoce pracy, jakie w tak hojnej mierze pozostawił zmarły książe. Żegnam cię drogi cieniu, żal ścisła serce, cześć twojej pamięci, pokój popiołom twoim!

Po odpiewaniu pieśni żałobnej przez członków chóru Towarzystwa muzycznego, poniesiono zwłoki do kaplicy zamkowej, i złożono je w grobowcu. Tą samą składają deputacje na trumnę wieńce, a była ich ogromna ilość, z najpiękniejszych wymieniajmy wieńce, nadesłany z Wiednia od urzędników koleji Karola Ludwika, i wieńce urzędników kolei Czerniowieckiej, dalej wieńce, nadesłany od Anglo-austriackiego banku z Wiednia, którego zmarły przed kilkunastu laty był założycielem i prezesem.

Po złożeniu ciała nieboszczyka w grobowcu, rodzina i najbliżsi krewni odprowadzili wdowę do mieszkania, poczem nastąpiło przedstawienie deputacji w matym saloniku na pierwszym piętrze.

Cz się tu dało — trudno opisać. Obecna dziećmi i waukami wdowa, najwyższą boleścią złamana, mówił już prawie nie mogła, również i ksiądz Adam. Tych którzy się do niej więcej zbliżali, ścisła i całowała tylko, ciągle zalewając się łzami.

Głęboki żal, który był wyjątkiem wszystkich ogarnął, nie dozwolił też naczelnikom deputacji wypowiedzieć z gładkością tego, co sobie zaleźli. Założenie było inne, — wykonanie wypadło inaczej. Nie były to deputacje władz, zakładów i korporacji, lecz jakby członkowie szerzej rodziny, którzy się tu zgromadzili, by wynurzyć żal swój matce po tak dotkliwej stracie.

Na czele deputacji rzymsko-katolickiego duchowieństwa stanął infułat przemyski ks. Hoppe i odezwał się w te słowa:

„Proszę przyjąć szczerzy nasz udział w powszechnym żalu nad tak wielką stratą, jaką poniosła nie tylko dostojna Twoja rodzina, księżna, ale i kraj cały. Pocięcha wielką jest dla nas, że ksiądz żyjąc uczciwie, umarł świętobliwie. Spełnił on swoje zadanie, jako wierny katolik i wielki patriota.“

Ksiądz biskup Stupnicki na czele deputacji kleru raskiego mówił coś wśród łez obficie płynących, lecz tego niepodobna było uchwycić. Dożyliśmy tylko słowa księżnej wdowy, która całując go kilkakrotnie w ręce powiedziała: „Księżo biskupie, mi was wszyscy tak kochamy.“

W imieniu szkoły politechnicznej, która od śp. ks. Leona Sapiehy wielokrotnie doznawała serdecznego poparcia, przemówił rektor p. Władysław Zajaczkowski:

„W imieniu koleżków, z których niemal każdy

